

NOTA SOBRE ELS TOPÒNIMS BALEÀRICS FORMATS AMB CALA + ARTICLE + NOM

Cosme Aguiló

Institut d'Estudis Catalans

Resum: Aquest article pretén mostrar la nòmina dels topònims baleàrics formats amb el genèric *cala* + article + substantiu, per tal de contribuir a l'establiment de llurs grafies de manera més coherent possible, especialment pel que fa a noms del tipus *Calespiques*, *Calesfonts*, en els quals la pluralitat de *cala* és només aparent.

Paraules clau: *cala*, toponomàstica, Mallorca.

Abstract: This article aims to show the list of the Balearic toponyms formed with the generic *cala* + article + noun, in order to contribute to the establishment of their spellings in the most coherent way possible, especially with regard to names such as *Calespiques*, *Calesfonts*, since in this toponyms the plurality of *cala* is only apparent.

Keywords: *cala*, topony, Mallorca.

Introducció

L'objectiu d'aquest petit treball és fer una aproximació als noms de lloc de les illes Balears formats amb la paraula *cala*, seguida d'article (amb totes les flexions de nombre i de gènere) i de substantiu determinant. El paradigma d'aquesta mena de noms constitueix una relació tancada que es caracteritza per la seva brevetat i circumscripció a les Balears estrictes. Intentarem explicar que el fet que noms dels tipus *Calesfonts* o *Calespiques* són en realitat falsos plurals de *cala*, cosa que ajudarà, pensam, a establir les grafies de tots ells de manera coherent.

Advertim, d'entrada, que els únics problemes d'escriptura afecten els topònims que s'expliquen en l'apartat 4, els quals corresponen als que tenen com a determinant un mot femení en plural. Són uns pocs topònims, propis sobretot de Menorca, que sovint han estat motiu de controvèrsies a la premsa i que podem trobar escrits en obres importants de manera no coincident amb les propostes que aquí es faran. Que els problemes que esquitxen les grafies d'aquests noms de lloc no tenen solucions visibles a primer cop d'ull es constata en diverses publicacions.¹

Cala + article masculí singular + nom

En coneixem dos exemples a les illes: *cala es Corpetar* (Ciutadella) i *cala es Codolar* (Escorca). El segon és només una variant, segurament més primitiva, de *cala Codolar*.² Cal pensar que en l'estructura profunda hi ha una preposició caiguda: **cala des Corpetar* i **cala des Codolar*. Aquests dos topònims no presenten cap tipus de problema, ja que partim d'una sola *cala* on hi havia un corpetar (que intuïm que era de corbs marins), en el primer cas, o on hi ha un codolar, en el segon.

Un tercer cas seria el de *cala es Teix* (Escorca), però no és més que una variant de *cala es Tests*, sorgida possiblement per homonimització formal, nom, aquest darrer, encasellat en l'apartat següent. Qualsevol persona dedicada a la geobotànica sap que a Mallorca els teixos, supervivents d'una flora relictiva, ocupen els cims més alts de la serra de Tramuntana i no creixen en les cotes situades a ran de mar.

¹ Cf. *Calesmorts*, *Calespous*, al costat de *cala es Tests*. J. Miralles i Monserrat, X. Gomila i Pons i E. Ribes i Marí. *Nomenclàtor toponímic de les illes Balears*. En línia: notib.recerca.iec.cat. Cf. *Cala Es Morts* (Ciutadella, Ferreries), *Cala Morts* (es Mercadal), *Cala Es Pous*, *Cales Coves*, *Calas Piques* (sic) i *Cala Fonts*. J. Mascaró Pasarius (1946-1951). *Mapa General de Menorca*.

² *Cala Codolar*, en el mapa Despuig (1785).

Cala + article masculí plural + nom

En tots els casos, el genèric *cala* té un únic referent. En sabem cinc ocurrències, una de les quals es repeteix per tres vegades: *cala es Morts* (Ciutadella, Ferreries, es Mercadal)³, *cala es Pous* (Ciutadella) i *cala es Tests*⁴ (Escorca). En tots els casos hi ha una sola *cala*.

Repetim que aquest darrer topònim té una variant, sorgida per una homonimització formal que, en tenir el determinant en singular, se situa dins l'apartat descrit sota el número 1: *cala es Teix*. Sense conèixer *de visu* l'indret, pensam en la possibilitat que els fragments de ceràmica que donen nom a l'entrada marina puguin correspondre a les restes d'algun naufragi de qualsevulla nau grega o romana. Com en els casos de l'apartat anterior, sembla evident que hi ha hagut una caiguda de preposició **cala des Tests > cala es Tests*.

El topònim de *cala es Pous* necessita un poc més d'explicació. És molt clar que el determinant ha sofert una pluralització, pel fet que en l'única *cala* que hi ha hom hi troba un sol pou, el qual està situat en la part alta del canaló que hi desemboca. Es tracta d'una modesta captació de l'aigua amb unes piques per abeurar bestiar. Què va passar? Doncs que la pronúncia del primitiu **cala es Pou*, per causa de l'elisió de la vocal inicial de l'article, neutra com la del final de *cala*, feia sentir el nom com si fos **cales Pou* i aleshores s'anivellava amb una concordança de nombre fent-ne **Calespous*, que d'escriure-ho així seria una grafia gens recomanable de la més adequada *cala es Pous*.

Cala + article femení singular + nom

Sols se'n pot citar un cas, el de *cala sa Nau* (Felanitx)⁵, el qual tampoc no planteja cap mena de problema de grafia, tot i que de vegades hom el pugui trobar escrit amb l'article aglutinat, **cala Sanau*, en publicacions actuals. La paraula *nau*, que ha perdut gran part de la vitalitat que tenia temps enrere, no és totalment desconeguda dels parlants actuals, ja sigui gràcies a l'escolarització, o al fet d'haver sobreviscut en el cançoner, en les frases fetes («anar barca davant nau»), en la terminologia agrària (peres de la nau), o en altres topònims de les Illes (*cala Nau*, Sant Llorenç). La presència d'una nau ancorada a *cala sa Nau* és patent en el primer document conegut de l'indret, el qual precisa que la nau d'en Monbrú «stava surta en la cala de Calasanau».⁶

Cala + article femení plural + nom

Aquesta és una estructura que la proposam només com a originària de topònims en què la paraula *cala* sembla que s'hi troba en plural, cosa només aparent. Se'n poden citar els cinc casos següents: *Calespiques* (Ciutadella), *Calescoves* (Alaior), *Calesfonts* (es Castell), *Calesmosques* (Llucmajor) i *Calesegües* (Santanyí). Cal que assenyalem que els dos darrers topònims són variants raríssimes de *cala Mosques* o *cala Mosca*⁷ i del *caló de ses Egües*.

En tots els casos hi ha una sola *cala*, tot i que es podria argumentar que en el cas de *Calescoves* n'hi ha dues. En realitat són dos calons amb una entrada comuna, com en el cas de *cala Figuera* (Santanyí), una sola gola marina amb dos calons. És més, si hem de fer cas de l'atles nàutic de Menorca, de

³ Agraesc les informacions de Joan F. López Casanovas.

⁴ Apareix documentada el 1585 com a *Cala Stest*. A. Ordinas Garau, G. Ordinas Marcé i A. Reynés Trias (2006: 131). *La costa d'Escorca*. Palma: Institut d'Estudis Balearics i Conselleria de Medi Ambient, Govern de les Illes Balears. *Cala Estets*, en el mapa Despuig (1785).

⁵ No interessen aquí les variants, molt minoritàries, d'aquest topònim, una de les quals és producte de la influència exercida pels noms de *cala* + article personal masculí.

⁶ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1975). *Cronicó felanitxer*. Felanitx: Ajuntament de Felanitx.

⁷ AGUILÓ, Cosme (1996: 133). *La toponímia de la costa de Llucmajor*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, II.

Buenaventura,⁸ el caló occidental de Calescoves té el nom propi de caleta de Sant Domingo. A Calespiques no hi ha més d'una cala, perquè les entrades veïnes tenen també denominacions diferents. Sembla que el determinant tenia com a motivació unes piques per abeurar el bestiar que hi havia dins el canaló.⁹ De la mateixa manera, a Calesfonts hi ha una única cala i moltes fonts.¹⁰ Una cosa semblant es pot dir de Calesmosques i de Calesegües, on hi ha un únic referent geomorfològic.

L'evolució de tals noms, segons el nostre parer, ha anat en aquest sentit: **cala de ses Piques* > **cala ses Piques* > *Calespiques*; **cala de ses Coves* > **cala ses Coves* > *Calescoves*; **cala de ses Fonts* > **cala ses Fonts* > *Calesfonts*; **cala de ses Mosques* > **cala ses Mosques*¹¹ > *Calesmosques* (vora el més freqüent *cala Mosques*); **cala de ses Egües* > **cala ses Egües* > *Calesegües* (al costat del tradicional *caló de ses Egües*¹²). O sigui, que en tots els casos sembla haver-hi hagut caiguda de preposició i síncopa. Com ens fa notar Nicolau Dols, si hi hagués hagut un ús formal d'aquests topònims, cosa que particularment pensam que és poc probable, l'evolució de **cala les Piques* cap a *Calespiques*, per posar sols un exemple, hagués tengut el camí encara molt més fàcil. En la parla ràpida, el pas de **cala ses Piques* a *Calespiques* no troba esculls intransitables i cau a plom la vocal situada en posició pretònica, feble a més no poder.

No hi ha res de semblant a les Pitiüses, segons ens informa Enric Ribes, tot i que es troben exemples a les costes de diverses parròquies de noms de cales on no s'ha consumat totalment la caiguda de la preposició (i fins i tot en algun cas de l'article), que es conserva en variants que encara són vives. A tall d'exemples: *cala de Boix* (Sant Carles), *cala des Xuclar* (Sant Joan), *cala d'Albarca* (Sant Mateu) i *cala de Llenya* (El Pilar de la Mola).

És la nostra intenció ajudar a posar una mica d'ordre en la qüestió: si escrivim sense problemes *cala sa Nau*, *cala es Tests*, *cala es Corpetar*, amb tota naturalitat, res no ens impedeix escriure *cala es Morts* i *cala es Pous*, encara que en el darrer cas només hi hagi un sol pou. L'evolució ha encaminat el determinant cap al plural i és un bon testimoni que interessa conservar. L'aglutinació en els casos com *Calesfonts*, *Calespiques* i *Calescoves* és la grafia més adequada, pel fet que la part inicial d'aquests tres noms no representa, si la nostra exposició és correcta, el plural de *cala*, sinó l'evolució del mot *cala* seguit de l'article femení plural *ses*. Deixam de banda els casos de *Calesmosques* i *Calesegües*, arreplegats amb el segell de la raresa en estudis nostres. Ambdós foren aportats per un sol informant en cada cas i és preferible usar els més habituals *cala Mosques* i *caló de ses Egües*, que tanmateix es troben, ambdós, en el camí de l'agonia, suplantats per la glotofàgia dels neotopònims de les respectives indústries del turisme.

Data recepció: 16.07.21

Data revisió: 28.07.21

Revisió acceptada: 28.07.21

⁸ BUENAVENTURA, Alfonso (2004: carta 54). *Menorca. Atlas náutico*. Maó: Menorca S.A.

⁹ Segons les informacions que agraïm a Antoni Bonet.

¹⁰ D'acord amb les informacions que agraïm a Xavier Gomila.

¹¹ Un document de 1343 transcriu *Cala de Mosques* i el mapa Despuig (1785) *Cala de moscar*. C. Aguiló, *Op. cit.* Nom avui suplantat pel turístic *cala Blava*, car els dípters són mals reclams per a la indústria de l'oci.

¹² Elevat pel turisme de manera innecessària a la categoria de cala amb la denominació postissa de *cala Egos*.